

พระธาตุพนม : พัฒนาการด้านประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เมืองและชุมชน

Phra Thatpanom: Development of Historical, Social, Cultural, Urban and Community

อนุวัฒน์ การถัก / Anuwat Karnthak¹

บทคัดย่อ

องค์พระธาตุพนม มีความสำคัญทางพุทธศาสนาและเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในแถบอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ทั้งประชาชนชาวไทยและชาวลาว มาเป็นระยะเวลายาวนาน ด้วยมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน ตั้งแต่ยุคตำนานพระอริศราชดุนจนถึงยุคประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญขององค์พระธาตุพนมในระดับภูมิภาค และสภาพทางสังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครองในแต่ละยุคสมัย

พัฒนาการด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนธาตุพนม ได้เริ่มขึ้นจากการจัดตั้งชุมชนโดยพญาสุมิตรธรรมวงศาได้สละข้าทาสถวายเป็น ข้าโอกาส แต่องค์พระธาตุพนม เพื่อคอยดูแลรักษาองค์พระธาตุ นอกจากนี้ยังได้สละทรัพย์สินและเขตแดน ซึ่งถือเป็นเขตแดนองค์พระธาตุที่เป็นพื้นที่บริเวณชุมชนโดยรอบองค์พระธาตุ หลังจากนั้นชุมชนธาตุพนมก็มีการเคลื่อนย้ายผู้คนหลายครั้ง จากเหตุความไม่สงบในภูมิภาค ทำให้มีกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนพระธาตุพนมหลายชาติพันธุ์เช่น ไทย-ลาว ผู้ไทย ญวนและจีน จึงทำให้เมืองธาตุพนมมีความหลากหลายทางชนชาติและวัฒนธรรมจนถึงปัจจุบัน

พัฒนาการของเมืองจากอดีตถึงปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับ ซึ่งมีร่องรอยที่หลงเหลือทางสถาปัตยกรรมอยู่ในเมืองเช่น สถาปัตยกรรมบริเวณซุ้มประตูโขง ตลาดลาว และชุมชนริมถนนพนมพนาภิรักษ์ ซึ่งองค์ประกอบเมืองเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์เพื่อบอกเล่าความเป็นมาของเมือง ซึ่งบทสรุปจากการศึกษาพัฒนาการด้านต่างๆ ขององค์พระธาตุวัด บ้านเมืองและผู้คนแล้ว ทำให้เกิดความเข้าใจกับบริบทและความสำคัญของพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การวางแผนพัฒนาเมืองในอนาคต ให้เกิดความเหมาะสมกับเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน

¹ อาจารย์ประจำสาขาสถาปัตยกรรมผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Abstract

Phra Thatpanom pagoda is an important Buddhist center in the heart of the Mekong Sub-region, respected by both Thais and Laos for a long time. For long history since the myth of the Urangka-That to the local history period, this demonstrates the importance of the pagoda in the region as the social and political culture of each period.

The development of the social and cultural of Thatpanom's community began with the establishment of the community. by Praya Sumit Dhama wongsa dedicated his slave to Phra Thatpanom as the minder to take care of this pagoda, In addition, their property and territory which is the boundary of the area surrounding the community, From that time the community was the community of many people that moved out of this community cause of unrest in the region. That reason caused this area is the place of many ethnic groups who settled in this community, such as Thai-Laos, Phuthai, Vietnamese and Chinese, the community has a diverse ethnic and cultural continuity to the present. Development of the city from the past to the present, respectively changes, such as the architectural traces left in the city which is the temple arch (Pratu Khong), Laos market and the community along Panom Panarak Road. The composition of these cities is the thing that should be valuable for conservation to tell the history of the city. The conclusions of the study of the development of the city and the people of Phra Thatpanom to understand the context and significance of the area, lead to establish the development plan of city in the future that appropriate for the major historical significance city.

บทนำ

ชุมชนในเขตเทศบาลตำบลธาตุพนมเป็นชุมชนเก่าที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานคู่มากับองค์พระธาตุพนมโดยในตำนาน (Charoensupakul, 1989) ได้กล่าวไว้ว่าบริเวณที่เป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุพนมเคยเป็นที่ตั้งเมืองศรีโคตรบูร ซึ่งเป็นเมืองหลวงอาณาจักรศรีโคตรบูร และองค์พระธาตุพนมได้ถูกสร้างในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 8 ถึงพุทธศตวรรษที่ 12 เพื่อบรรจุพระอัฐิธาตุ (กระดูกส่วนหน้าอก) ของพระพุทธเจ้า โดยเจ้าผู้ครองนครศรีโคตรบูรและเจ้าเมืองต่าง ๆ รวม 5 เมืองร่วมกันก่อสร้างขึ้น และหลังจากที่เมืองศรีโคตรบูรได้ย้ายไปตั้งที่อื่น ชุมชนรอบองค์พระธาตุพนมก็ยังคงเป็นชุมชนใหญ่อยู่ดูแลองค์พระธาตุพนม ต่อมาในสมัย

รัชกาลที่ 5 ได้มีการจัดระเบียบการปกครองขึ้นใหม่ ชุมชนชาตูปนมได้จัดเป็น “บริเวณชาตูปนม” ขึ้นกับ มลทลลาวพวน และได้ตั้งเป็นอำเภอชาตูปนมในปี พ.ศ. 2450 เป็นต้นมา

การบูรณะองค์พระชาตูปนมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การเริ่มสถาปนา องค์พระชาตูปตามตำนานพระอัฐิธาตุ จนมาถึงยุคประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เริ่มมีการบันทึกเมื่อปี พ.ศ. 500 ที่มีการบูรณะโดยคนท้องถิ่นที่อยู่เป็นชุมชนที่ตั้งขึ้น เพื่อดูแลองค์พระชาตูปตั้งแต่อดีต และในปี พ.ศ. 2483 ได้มีการบูรณะครั้งใหญ่ โดยกรมศิลปากร โดยการตอยอดครอบยอดเดิมขึ้นไปอีก 10 เมตร เพื่อให้มองเห็น ได้ชัดจากฝั่งลาว และในปี พ.ศ. 2497 ได้ยกยอดฉัตรทองสูง 5.50 เมตรให้แก่ องค์พระชาตูป ซึ่งเหตุผลในการบูรณะในครั้งนี้ มีสาเหตุที่เกี่ยวข้องเนื่องด้านการเมือง การปกครอง เนื่องจากการก่อสร้างต่อเติมองค์พระชาตูปนมให้มีความสูงเพิ่มขึ้น ในแต่ละครั้ง มีสาเหตุมาจากความต้องการให้เป็นจุดหมายตา (Land Mark) ของบริเวณ ซึ่งหวังผลทางด้านการเมืองและวัฒนธรรมในระดับภูมิภาค จนปี พ.ศ. 2518 องค์พระชาตูปนมได้ล้มลง และได้ก่อสร้างขึ้นใหม่จนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2522 โดยคงรูปแบบเดิมจนถึงปัจจุบัน

ด้านมิติการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่โดยรอบองค์พระชาตูปนั้น มีบันทึกตั้งแต่ตำนานพระอัฐิธาตุเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการปรับเปลี่ยนพื้นที่ โดย รอบนั้นมีความสัมพันธ์กับกระบวนการเปลี่ยนแปลงของเมืองตามยุคสมัย เช่นการพัฒนาพื้นที่ในอดีตบริเวณด้านหน้าองค์พระชาตูปที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำโขง เพื่อรองรับย่านการค้าชายแดนบริเวณตลาดเก่า (ตลาดลาว) ที่ติดกับแม่น้ำโขง

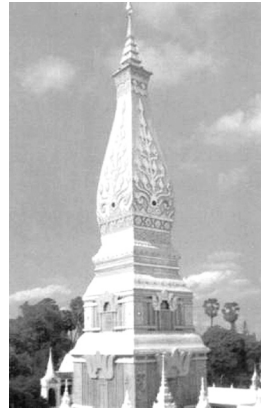
พัฒนาการตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ องค์พระชาตูปและพื้นที่โดยรอบนั้น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ด้านประวัติศาสตร์ ที่สามารถอธิบายในเชิงพื้นที่ได้ ซึ่งบทความนี้จะใช้การอธิบายเชิงวิเคราะห์เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างรอบด้าน และนำไปสู่การพัฒนาในมิติต่างๆ ที่เหมาะสมกับ องค์พระชาตูปและพื้นที่โดยรอบ รวมทั้งชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงตามพลวัตร ของกระบวนการเป็นเมืองที่เข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ แต่สิ่งที่ยังคงอยู่อย่างมั่นคงท่ามกลาง การเปลี่ยนแปลง คือ ความศรัทธาต่อองค์พระชาตูปนมของประชาชนในภูมิภาค ลุ่มน้ำโขง เช่นเดิมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

พระธาตุพนมองค์เดิม ก่อนการบูรณะโดยกรมศิลปากร

พระธาตุพนม หลังการบูรณะโดยกรมศิลปากร พ.ศ. 2483-2484

พระธาตุพนม องค์ปัจจุบันหลังการบูรณะ พ.ศ. 2518-2522

ที่มา : ภาพจากหนังสือ ประวัติขององค์พระธาตุพนม. พระเทพรัตนโมลี : 2548

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์

ประวัติองค์พระธาตุพนมจะแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรกจะเป็นตำนานและส่วนที่สองจะเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ ในส่วนที่เป็นตำนานนั้นเนื้อหาจะกล่าวถึงการสถาปนาพุทธศาสนาในภูมิภาคที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในลักษณะสากล การกำเนิดชุมชนและผู้นำชุมชนที่จะเป็นผู้นำชุมชนในลักษณะของการสร้างเงื่อนไขให้มีการสถาปนาองค์พระธาตุพนม

1. ส่วนที่ 1 ตำนานพระธาตุพนม ตามอูรังคนิทาน

ตามตำนานพระธาตุพนม (Charoensupakul, 1989) ในช่วงแรกจะเริ่มมาจากสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์เสด็จมายังภูมิภาคลุ่มน้ำโขง และได้ทำนายถึงการเกิดเมืองซึ่งจะเป็นชุมชนที่ค้ำชูพระพุทธศาสนา และได้บอกถึงการกลับชาติมาเกิดของพญาศรีโคตรบูร ซึ่งเป็นผู้อัญเชิญพระพุทธเจ้าไปรับบาตรในเมืองของตน เสร็จแล้วถือบาตรมาส่งพระพุทธเจ้าถึงบริเวณภูกำพร้าว ด้วยผลบุญอันนี้เมื่อพญาศรีโคตรบูรกลับชาติมาเกิดเป็นพญาสมิตธรรมวงศาเจ้าเมืองมรุกขนครก็มีโอกาสเป็นผู้สถาปนาพระอูรังคธาตุ ณ. ภูกำพร้าวในเวลาต่อมา

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ในปีพ.ศ. 8 พระมหากัสสปะพร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 องค์ ได้อัญเชิญพระอัฐิธาตุมาจากอินเดียมายังบริเวณกุฎำพรำ เมื่อมาถึงได้มีท้าวพญาจาก 5 แคว้นในภูมิภาคนั้น มาร่วมสร้างอุปมุงประดิษฐานพระอัฐิธาตุ โดยก่อกำแพงองค์ละด้านในทิศที่แคว้นของตนอยู่ดังนี้

- พญาจุลณีพรหมทัต ผู้ครองแคว้นหลวงพระบางสิบสองจุไทย ก่อทางทิศตะวันออก

- พญาคำแดง ผู้ครองแคว้นหนองหานน้อย ก่อด้านทิศตะวันตก

- พระยานันทเสน ผู้ครองแคว้นศรีโคตรบูร ก่อด้านทิศเหนือ

- พญาอินทปูลนคร ผู้ครองแคว้นเขมรโบราณ ก่อทางด้านทิศใต้

การก่อสร้างได้ใช้อัฐิธาตุเป็นผนังทั้ง 4 ด้าน กว้างด้านละ 2 วาสูง 1 วา และก่อยอดรูปฝาช้างสูง 1 วา ส่วนผนังของอุปมุงนั้นเปิดประตูไว้ทุกด้านแล้วจึงนำเอาไม้พิน คือ ไม้คันทรรส ชมพู นิโครธ และไม้วงมาใส่ทุกประตู แล้วเผาเป็นเวลา 3 วัน 3 คืนจึงแล้วเสร็จ จากนั้นพญาทั้ง 5 ก็บริจาคของมีค่าจำนวนมากบรรจุไว้ในอุปมุงเป็นพุทธบูชา และได้นำหลักหินที่นำมาจากอินเดียและลังกา มาปักไว้ที่มุมทั้งสี่ ทั้งยังสร้างรูปอัญมณี (สัตว์ประหลาด) มาปักไว้ที่มุมทิศตะวันออกด้านเหนือ-ใต้ด้วย และได้สร้างรูปม้าไว้โดยหันหน้าไปทางทิศเหนือ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้รู้ว่าพระธาตุเสด็จมาทางนั้น และพระพุทธศาสนาจะเจริญจากเหนือลงใต้

ความในตำนานอัฐิธาตุได้เริ่มต้นอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 500 ในลักษณะของการสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขึ้นมาอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นระยะเวลาที่มีการสร้างพระธาตุเจดีย์โดยคนท้องถิ่นขึ้นมาเองแล้ว อย่างไรก็ตามประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งก็ยังสืบเนื่องกันมาตามพุทธพยากรณ์ ในขณะที่เดียวกันอีกส่วนหนึ่งก็เป็นผลสืบเนื่องจากการเข้ามาสืบพระศาสนาของพระมหากัสสปะ ในช่วงนี้เมืองหนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทร์) และมรุกขนครก็เกิดขึ้นตามพุทธทำนายแล้ว ซึ่งจะเป็นชุมชนที่รองรับเงื่อนไขการสถาปนาพระธาตุพนมต่อไป

พระมหากัสสปะเมื่อกลับถึงเมืองราชคฤห์ ที่ชมพูทวีปแล้ว ได้บวชสามเณร 3 รูปจนสำเร็จเป็นอรหันต์ และได้เดินทางมายังบริเวณแคว้นศรีโคตรบูร เพื่อนำเอากุมารทั้ง 5 องค์ที่เป็นชาติกำเนิดใหม่ของท้าวพญาทั้งห้าที่ร่วมกันสร้างอุปมุง

พระอัครราชทูตมาบวชจนบรรลุลหนต์ ครั้นลหนต์ทั้งห้าระลึกชาติได้จึงปรารถนาที่จะสร้างองค์พระธาตุพนม จึงไปขอความอุปถัมภ์จากพญาสุมิตรธรรมวงศา เจ้าเมืองมรุกขนคร ซึ่งเป็นชาติกำเนิดใหม่ของพญาศรีโคตรบูร จึงได้ร่วมกันก่อสร้างและสถาปนาพระธาตุพนม โดยหลังจากสถาปนาแล้วพญาสุมิตรธรรมวงศาได้ให้บริวารจำนวน 3,000 คนไว้เป็นข้าโอกาส จนเกิดเป็นชุมชนพระธาตุพนมตั้งแต่นั้นมา

2. ส่วนที่ 2 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ในช่วงที่สองที่ถือเป็นประวัติศาสตร์ขององค์พระธาตุพนมที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะองค์พระธาตุพนมและวัดพระธาตุพนม โดยได้เริ่มในสมัยล้านช้างตั้งแต่สมัยพระเจ้าโพธิสาลราช แห่งหลวงพระบาง (พ.ศ. 2073-2103) ได้เสด็จมาสร้างหอพระแก้วไว้ในบริเวณวัด ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างวัดพระธาตุพนมขึ้นเป็นครั้งแรกด้วย ต่อมาสมเด็จพระชัยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2101-2114) แห่งเวียงจันทน์ ได้เสด็จมานมัสการองค์พระธาตุ และได้วางระเบียบปฏิบัติให้กับข้าวัดในชุมชนธาตุพนมด้วย (Prathep Rattanamolee, 1994)

ในปี พ.ศ. 2157 เจ้าเมืองศรีโคตรบูร ได้มาปฏิสังขรณ์และสร้างถาวรวัตถุในบริเวณลานประทักษิณ เช่น กำแพงแก้ว ชุ่มประตูต่างๆ หอบูชาข้าวพระ และพระวิหาร ต่อมาในปี พ.ศ. 2236-2245 เจ้าราชครูโพนสะเม็กได้นำคนจากนครเวียงจันทน์จำนวน 3,000 คน มาปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมโดยการเปลี่ยนยอดเป็นทรงรุ่งแบบเจดีย์ลาวทั่วไปพร้อมบรรจุของมีค่าไว้บริเวณฐานยอดเพิ่มเติมด้วย

ระหว่างปี พ.ศ. 2355-2356 ซึ่งตรงกับรัชสมัย รัชกาลที่ 1 เจ้าอนุวงศ์ผู้ครองนครเวียงจันทน์ได้ร่วมมือกับเจ้าเมืองนครพนมและมุกดาหารได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ทั้งบริเวณวัด จนถึง พ.ศ. 2369-2371 เกิดสงครามระหว่างล้านช้างกับกรุงเทพฯ ทำให้ชุมชนลุ่มน้ำโขงระส่ำระสาย ชุมชนวัดธาตุพนมก็ได้รับภัยเป็นจำนวนมาก ทำให้วัดพระธาตุพนมทรุดโทรมลง และหอพระแก้วก็ได้พังทลายลงใน พ.ศ. 2430

ในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) พระครูวิโรจน์รัตโนบลได้เดินทางจากอุบลเพื่อมาทำการบูรณะองค์พระธาตุในครั้งแรก และครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2449 ได้กลับมาสร้างชุมประตูหน้าวัดเพิ่มเติม ในปลายปีนั้นเองสมเด็จพระยา

ตำราพระราชานุญาตได้เสด็จมาพักแรมที่บริเวณวัด ในระหว่างการตรวจราชการภาคอีสาน ได้สร้างระฆังถวายองค์พระธาตุ 2 ลูก ทั้งยังให้ย้ายที่ว่าการอำเภอจากเมืองเรณูมาตั้งไว้ที่ตำบลธาตุพนมใน ร.ศ.126

ในปี พ.ศ. 2483-2484 กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะองค์พระธาตุ โดยการต่อยอดครอบยอดเดิมขึ้นไปอีก 10 เมตร เพื่อให้มองเห็นได้ชัดจากฝั่งลาว และในปี พ.ศ. 2497 ได้ยกยอดฉัตรทองสูง 5.50 เมตรให้แก่องค์พระธาตุ โดยใน พ.ศ. 2493 ทางราชการได้ยกฐานะของวัดพระธาตุพนมขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดวรมหาวิหาร จนปี พ.ศ. 2518 องค์พระธาตุพนมได้พังทลายลง และได้ก่อสร้างขึ้นใหม่จนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2522 โดยคงรูปแบบเดิมไว้มากที่สุดจนถึงปัจจุบัน

จากตำนานพระอูรังคะธาตุจนมาถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความสำคัญและประวัติศาสตร์อันยาวนานขององค์พระธาตุพนม ซึ่งในที่นี่ได้กล่าวไว้เพียงโดยย่อเท่านั้น ซึ่งในตำนานพระอูรังคะธาตุนอกจากจะบอกถึงเรื่องเล่าตามความเชื่อแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงสภาพบ้านเรือนในอดีตตั้งแต่การตั้งถิ่นฐาน รูปแบบทางสังคม วัฒนธรรมของชนชาติแถบภูมิภาคลุ่มน้ำโขง แม้บางส่วนจะเป็นเรื่องเล่าหรือนิทาน แต่ก็บ่งบอกถึงสภาพการณ์ด้านต่างๆ ในช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดี และเป็นแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ดำเนินกันมาหลายยุคสมัย

ข้อมูลในการบูรณะวัดและองค์พระธาตุพนมนั้น ได้บอกเล่าความเป็นมาของเมืองธาตุพนมในด้านการตั้งถิ่นฐาน สังคม วัฒนธรรมและการปกครอง ที่มีการเปลี่ยนแปลงในหลายยุคสมัย ทำให้มีผลต่อกายภาพของเมืองและพื้นที่โดยรอบวัดพระธาตุพนม ซึ่งเป็นข้อมูลที่สำคัญในการนำไปสู่แนวทางการพัฒนาเมืองธาตุพนมในอนาคต ซึ่งจะกล่าวในช่วงต่อไป

พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม

“ข้าโอกาส” หรือ ข้อยโอกาส เป็นบุคคลที่มีผู้ศรัทธาถวายแด่วัด ซึ่งข้าโอกาสเหล่านี้จะเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดตลอดชีวิต แม้จะมีลูกหลานก็จะตกเป็น

กรรมสิทธิ์ของวัดตลอดไป ในอดีตข้าโอกาสจะขาดจากอำนาจรัฐ นั่นคือ การเก็บ
 ส่วยอากรหรือการเกณฑ์แรงงาน จะนำไปใช้ในราชการไม่ได้ จนถึงรัชสมัยรัชกาลที่
 5 จึงได้ยกเลิกไปพร้อมกับการเลิกทาส (Arjham,1999)

ที่กล่าวถึงข้าโอกาสนี้เนื่องจาก การจัดตั้งชุมชนชาตูปนมในยุคแรกเกิดจาก
 พญาสุมิตรธรรมวงศาเจ้าเมืองมรุกขนคร ได้มาบูรณะองค์พระชาตูปนม และได้อุทิศ
 ข้าโอกาสไว้ดูแลองค์พระชาตูปจำนวน 3,000 คน และให้เอาครอบครัวมาตั้งบ้านเรือน
 โดยรอบองค์พระชาตูป รวมทั้งได้สละทรัพย์สินและเขตดินแดนให้เป็นเขตแดนของ
 องค์พระชาตูปดังนี้

- ผังซ้ายแม่น้ำโขง (สปป.ลาว) บ้านสะตือ บ้านนาวาง บ้านตาลเทิง
 บ้านผักเผือ บ้านดงใน
- ผังขวาแม่น้ำโขง ทางทิศตะวันตก ถึงเขตอำเภอนาแก จังหวัดนครพนม
- ทิศเหนือ เขตห้วยบังฮวก ตำบลอนนางหงส์ อำเภอลาดพนม
- ทิศใต้ ถึงอำเภอน้ำโงใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร

หลังจากการก่อตั้งชุมชนเป็นข้าโอกาสถวายแด่องค์พระชาตูปแล้ว ได้มีการ
 เปลี่ยนแปลงด้านการเมืองและการปกครองของเมืองใหญ่ในภูมิภาคนี้หลายครั้ง
 ทำให้ชุมชนชาตูปนมมีการเปลี่ยนแปลงและการเคลื่อนย้ายเข้าออกหลายครั้ง
 ซึ่งพอสรุปเหตุการณ์ตามช่วงเวลาต่างๆ ได้ดังนี้ (Pra thammarachanuwat, 2008)

- ยุคเมืองมรุกขนครล่ม อยู่ในสมัยพระเจ้านิกรูฎฐราช กษัตริย์องค์ที่ 3
 ที่ครองเมืองต่อจากพญาสุมิตรธรรมวงศา ในยุคนี้กษัตริย์ได้ขาดความเลื่อมใสใน
 พุทธศาสนา จึงให้รื้อถอน เลิกละบ้านส่วยและข้าโอกาส ทำให้บ้านเมืองล่มร้าง
 รวมถึงชุมชนชาตูปนมด้วย

- ปี พ.ศ. 2082 พระเจ้าโพธิสาลราช เจ้านครหลวงพระบาง ได้มาบูรณะ
 องค์พระชาตูปนม และได้รวบรวมข้าโอกาสเดิมหลังจากเมืองมรุกขนครล่ม แต่ได้
 เพียงจำนวนน้อย จึงได้ถวายข้าโอกาสเพิ่มเติมจนครบ 3,000 คนดังเดิม

- ปี พ.ศ. 2175 เจ้าผู้ครองนครศรีโคตรบูร ได้มาบูรณะองค์พระชาตูปนม
 และได้จัดระเบียบข้าโอกาส โดยมีสาระสำคัญคือ การปักเขตแดนเพิ่มเติม และ
 ตั้งระเบียบปฏิบัติให้กับข้าโอกาสในด้านการดูแลรักษาองค์พระชาตูปนม

- ปี พ.ศ. 2273 บ้านธาตุพนมแตกศึก เนื่องจากเกิดสงครามหลายฝ่าย เช่น ไทย ญวน ลาวและเขมร ซึ่งต้องเดินทัพผ่านบ้านธาตุพนม ทำให้ข้าโอกาสต้องหลบภัยสงคราม จนเกือบเป็นเมืองร้าง จนปี 2349-2356 บ้านธาตุพนมจึงเจริญขึ้นอีกครั้ง

- ปี พ.ศ. 2321 เกิดสงครามระหว่างเวียงจันทร์กับธนบุรี จากเหตุพระวอพระตา เมืองหนองบัวลำภู ข้าโอกาสได้หลบภัยสงครามไปซ่อนตามที่ต่างๆ พอเหตุการณ์สงบก็กลับมาเพียง 20 - 30 ครั้วเท่านั้น

- ปี พ.ศ. 2369 - 2371 ในแผ่นดินรัชกาลที่ 3 เกิดสงครามเวียงจันทร์กับกรุงเทพฯ ทำให้ชุมชนธาตุพนมได้รับผลกระทบอีกครั้ง ซึ่งมีบางส่วนถูกกวาดต้อนลงไปยังกรุงเทพฯ

- ปี พ.ศ. 2375 - 2380 เกิดสงครามระหว่างญวนกับไทย ทำให้มีผู้อพยพจากฝั่งลาวข้ามมาอาศัยอยู่เมืองแถบริมแม่น้ำโขง โดยส่วนใหญ่จะเป็นเชื้อสายคนไทย ซึ่งกระจายตัวกันอยู่ตามเมืองต่างๆ จนถึงปัจจุบัน เช่น อำเภอธาตุพนม อำเภอเรณูนคร อำเภอเมืองนครพนม และจังหวัดสกลนคร เป็นต้น

- ปี พ.ศ. 2426 เกิดสงครามอินโดจีน ฝรั่งเศสเข้ายึดประเทศเวียดนาม ทำให้ชาวเวียดนามบางส่วนอพยพหนีภัยสงครามเข้ามาอยู่ในพื้นที่จังหวัดนครพนม มุกดาหาร อุบลราชธานีและสกลนคร ซึ่งมีบางส่วนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนธาตุพนม

- ปี พ.ศ. 2449 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เสด็จตรวจราชการเมืองนครพนมและเมืองเรณูนคร ได้ประกาศย้ายที่ว่าการอำเภอจากเรณูนครมาอยู่ที่ อำเภอธาตุพนม

- ปี พ.ศ. 2518 เกิดสงครามเวียดนาม ทำให้มีการอพยพของผู้คนจากประเทศลาว เขมร และเวียดนามใต้ เข้ามาในฝั่งไทยจำนวนมาก บางส่วนเข้ามาอยู่ในชุมชนธาตุพนม ซึ่งจะมีเชื้อสายลาวและญวน จนถึงปัจจุบัน

จากการลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนธาตุพนม ทำให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1) ชุมชนธาตุพนมมีการเกิดและดับเป็นช่วงๆ อันมีสาเหตุมาจากภัยสงครามเป็นหลัก แต่การฟื้นตัวของชุมชนจะเกิดขึ้นเสมอและไม่ได้ดับหายเหมือน

กับเมืองใหญ่ในอดีตหลาย ๆ เมือง สาเหตุการฟื้นตัวของชุมชนเกิดจาก 2 สาเหตุหลัก คือ การบูรณะองค์พระธาตุพนมจากผู้ครองนครต่าง ๆ ที่ได้ถวายเข้าโอกาสให้แด่องค์พระธาตุ และสาเหตุอีกประการคือ การที่ชุมชนถือว่าตนเองเป็นเข้าโอกาสที่ต้องรับใช้องค์พระธาตุ และเมืองพระธาตุเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ จึงต้องกลับมารวมตัวกันทุกครั้งหลังจากการหลบภัยต่าง ๆ

2) ในอดีตการจัดตั้งชุมชนธาตุพนม เป็นการจัดตั้งชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะ เพื่อมีหน้าที่ดูแลรักษาวัดและองค์พระธาตุ มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นหลัก ซึ่งในสภาพปัจจุบันความรู้สึกของการเป็นเข้าโอกาสและหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติยังคงมีอยู่ แต่รูปแบบการปฏิบัติอาจจะไม่เหมือนเดิม เนื่องจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปตามกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคม

3) กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในชุมชนธาตุพนม มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม ซึ่งเห็นได้จากการลำดับเหตุการณ์ของชุมชน พบว่ามีการอพยพผู้คนหลายครั้ง ถ้าแยกแยะกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในชุมชนธาตุพนมสามารถจำแนกได้ 2 กลุ่มหลักคือ

- กลุ่มแรก กลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว และกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย เป็นกลุ่มดั้งเดิมที่อาศัยในพื้นที่และมีจำนวนมากที่สุด เป็นกลุ่มที่เป็นเข้าโอกาสตั้งแต่การจัดตั้งชุมชนถึงแม้ชาวผู้ไทยจะเข้ามาทีหลัง แต่ก็อยู่ในช่วงที่มีการจัดตั้งเข้าโอกาส ซึ่งทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์นี้จะนับถือศาสนาพุทธทั้งหมด และมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุอยู่เสมอ

- กลุ่มที่สอง กลุ่มชาติพันธุ์ญวนและจีน เป็นกลุ่มที่อพยพมาภายหลังกลุ่มแรก โดยสาเหตุของการย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในชุมชนธาตุพนมนี้มีปัจจัยต่างกันคือ กลุ่มชาติพันธุ์ญวนย้ายเข้ามาเพื่อหลบภัยสงคราม ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์จีน ย้ายเข้ามาเนื่องจากการเข้ามาประกอบอาชีพค้าขาย ทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์นี้เข้ามาในชุมชนธาตุพนมในเงื่อนไขที่ต่างจากกลุ่มแรกในการเป็นเข้าโอกาสองค์พระธาตุ ดังนั้นจึงมีการนับถือศาสนาอื่น เช่น ศาสนาคริสต์ เป็นต้น แม้ว่าทั้ง 4 กลุ่มชาติพันธุ์จะมีความแตกต่างกันทางด้านบทบาทการเป็นเข้าโอกาสและการใช้ภาษา วัฒนธรรมของ

ตนเองภายในกลุ่ม แต่ก็อาศัยกันอยู่อย่างกลมเกลียวภายในชุมชน และปฏิบัติตนเป็นผู้ดูแลองค์พระธาตุอย่างสม่ำเสมอ (Arjarn,1999)

4) ด้านประเพณีและวัฒนธรรมนั้น นอกจากการปฏิบัติตามฮีต 12 คอง 14 เหมือนกับชาวอีสานทั่วไปแล้ว ข้าโอกาสมีข้อแตกต่างจากประเพณีทั่วไป คือ การปฏิบัติโดยตรงต่อองค์พระธาตุพนม โดยคองที่เพิ่มมาจาก คอง 14 จะมีเพิ่มอีก 9 ข้อ ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุพนม และได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ส่วนด้านประเพณีที่เป็นเฉพาะของท้องถิ่นคือ พิธีถวายข้าวพิฆาตต่อองค์พระธาตุพนม และประเพณีงานนมัสการพระธาตุพนม ซึ่งถือเป็นประเพณีที่สำคัญของข้าโอกาสและประชาชนในภูมิภาคแถบลุ่มน้ำโขง (Arjarn,1999)

พัฒนาการของเมืองและชุมชนธาตุพนม

พัฒนาการทางกายภาพของเมืองและพื้นที่โดยรอบองค์พระธาตุนั้น เริ่มตั้งแต่การเลือกที่ตั้งองค์พระธาตุบริเวณริมแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นทำเลที่เหมาะสม เนื่องจากมีภูมิฐานที่เป็นที่เนิน (ภูกำพร้าว) ต่อมาชุมชนมีความหนาแน่นขึ้น บริเวณตลาดเก่าริมแม่น้ำโขง จึงมีการสร้างสะพานเชื่อมระหว่างวัดกับตลาด เพื่อง่ายต่อการเข้าถึงองค์พระธาตุจากชุมชนและเป็นทางเข้าถึงหลักของประชาชนจากฝั่งลาว ในปัจจุบันพื้นที่โดยรอบวัดพระธาตุพนมได้เปลี่ยนแปลงเป็นย่านพาณิชยกรรมและสถานที่ราชการ แต่ยังคงพื้นที่ด้านหน้าวัดให้เป็นพื้นที่โล่งเพื่อใช้ในกิจกรรมของเมืองและเป็นแนวแกนหลักในการเข้าถึงองค์พระธาตุพนมจากแม่น้ำโขง ประเด็นในการเปลี่ยนแปลงของการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบวัดพระธาตุพนมนั้น เกิดจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงของเมืองที่มีความหนาแน่นมากขึ้น ทำให้เกิดกิจกรรมและองค์ประกอบเมืองหลายอย่างตามมาโดยรอบองค์พระธาตุพนม ดังนั้นการวางแนวทางพัฒนาพื้นที่ในอนาคต ต้องมีการศึกษาในมิติต่างๆ อย่างครบถ้วน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสมกับพื้นที่และองค์พระธาตุ ซึ่งความสัมพันธ์ของมิติต่างๆ ที่นำไปสู่แนวทางในการวางแผนพัฒนาพื้นที่ต่อไป

ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณวัดพระธาตุพนมและพื้นที่โดยรอบ
ที่มา : www.pointasia.com

1. การเปลี่ยนแปลงของภูมิประเทศ

จากการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่า สถานที่ตั้งองค์พระธาตุพนมเป็นเนินดินสูงกว่าบริเวณโดยรอบประมาณ 2.00 เมตร ซึ่งกล่าวเรียกในตำนานว่าภูเก้าพร้าวนี้ตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำโขงประมาณ 600 เมตร ด้านหน้าภูเก้าพร้าวเป็นถนนขวางกุดและตัดจากถนนไปทางทิศตะวันออก เป็นบึงน้ำกว้างประมาณ 300 เมตรยาวขนานไปกับแม่น้ำโขงเรียกกันในท้องถิ่นว่าบึงธาตุ และเชื่อกันว่าบึงนี้ถูกขุดขึ้นในอดีตเพื่อนำเอาดินมาปั้นอิฐในการก่อสร้างองค์พระธาตุพนม เมื่อพิจารณาลักษณะของบึงธาตุนี้พบว่าสภาพเดิมมีความยาวไปทางทิศเหนือประมาณ 2 กิโลเมตรจนถึงแม่น้ำโขง ส่วนทางตอนใต้ถูกถมและก่อสร้างเป็นบ้านเรือนจนสังเกตเห็นได้ยาก ลักษณะของบึงธาตุในแบบนี้เป็นลักษณะของแม่น้ำโขงเดิม และได้เปลี่ยนทางเดินเป็นใน

ลักษณะปัจจุบัน ในส่วนที่เป็นทางน้ำเดิมปัจจุบันได้ถูกถมและเกิดขึ้นขึ้นมาจนมีลักษณะเป็นแอ่งน้ำเป็นช่วง ๆ และแอ่งน้ำที่อยู่บริเวณหน้าวัดพระธาตุพนมได้เรียกกันว่าบึงธาตุ

ลักษณะของภูเก้าที่สูงกว่าบริเวณโดยรอบนั้น ล้อมรอบด้วยคูน้ำ 3 ด้าน คือ ด้านทิศเหนือ ใต้ และตะวันตก คูน้ำลักษณะเป็นแนวที่เกิดจากการขุดขึ้น คูน้ำทางทิศเหนือและใต้สิ้นสุดทางด้านหน้าเพราะถูกถนนขวางกั้นตัดทับ ซึ่งแต่เดิมก่อนที่ถนนสายนี้จะตัด คูน้ำจะต่อไปถึงบึงธาตุ ทำให้สภาพเดิมภูเก้าจะมีน้ำล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน แต่ปัจจุบันร่องรอยของคูน้ำถูกทำลายไปมากเนื่องจากการสร้างอาคารเพิ่มเติมภายในวัด จึงเห็นเป็นเพียงแอ่งน้ำเป็นช่วง ๆ เท่านั้น (The fine Arts Department, 1979)

ทำเลที่ตั้งในอดีตของพระธาตุพนมติดกับแม่น้ำโขง ซึ่งนอกจากภูมิประเทศที่เหมาะสมแล้วน้ำจะมีจุดประสงค์ในการให้เข้าถึงได้ง่าย ซึ่งเส้นทางการสัญจรหลักในอดีต คือแม่น้ำโขง เนื่องจากแม่น้ำโขงได้เปลี่ยนทิศทางจากเดิมจึงทำให้เกิดเป็นแผ่นดินและวัดพระธาตุได้ห่างออกจากแม่น้ำโขงประมาณ 600 เมตร ซึ่งปัจจุบันได้มีถนนเป็นแนวแกนตรงจากแม่น้ำโขงเข้าสู่วัดพระธาตุซึ่งถือว่าเป็นเส้นทางที่สำคัญในการเข้าถึงของประชาชนจากฝั่งลาว

2. การเติบโตของเมืองจากอดีตถึงปัจจุบัน

การเติบโตของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลธาตุพนมนั้น เดิมมีศูนย์กลางหลักอยู่บริเวณตลาดลาวและพื้นที่โดยรอบ ซึ่งถือเป็นย่านพาณิชยกรรมหลักในอดีต ส่วนย่านพักอาศัยได้กระจายตัวตามถนนพนมพนาธิราชและถนนเลียบบแม่น้ำโขง ซึ่งสภาพชุมชนในปัจจุบันยังคงสภาพดั้งเดิมอยู่มาก

ทิศทางการเติบโตของเมืองได้ขยายตัวตามถนนขวางกั้นทางด้านทิศเหนือ และทิศตะวันตก โดยเกิดเป็นย่านพาณิชยกรรมใหม่ ผสมกับที่พักอาศัย ส่วนย่านพาณิชยกรรมหลักได้ย้ายจากตลาดลาวมาอยู่ในบริเวณตลาดสดเทศบาล ส่วนพื้นที่ริมแม่น้ำโขงได้ปรับเปลี่ยนจากย่านพักอาศัยเดิม เป็นพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยวมากขึ้น เช่น โรงแรม ร้านอาหาร กระจายตัวอยู่ตามริมแม่น้ำ ซึ่งมีแนวโน้มของการขยายตัวมากขึ้น สำหรับการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต ได้กำหนดให้มีศูนย์กลางชุมชน

หลักในบริเวณชุมชนเดิมที่มีวัดพระธาตุพนมเป็นศูนย์กลาง โดยมีพื้นที่รองรับการขยายตัวต่อเนื่องมาทางตอนใต้ของชุมชน และได้กำหนดให้มีศูนย์กลางชุมชนรองรับขึ้นมาใหม่บริเวณทางด้านทิศตะวันตกซึ่งเป็นที่ตั้งของศูนย์ราชการ เพื่อให้เกิดการขยายตัวของเมืองมาทางทิศตะวันตกเพื่อรองรับการขยายตัวในอนาคต

องค์ประกอบเมืองที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์

จากพัฒนาการของเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ยังคงพบเห็นองค์ประกอบเมืองทางกายภาพ ที่สามารถเล่าเรื่องราวของเมืองแห่งตำนานนี้ได้ เช่น รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญในการวางแผนพัฒนาเมืองในอนาคต เนื่องจากเมืองธาตุพนมเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน การอนุรักษ์สิ่งที่ยังคงบอกถึงเอกลักษณ์เมืองจึงถือเป็นสิ่งที่จำเป็น

ในปัจจุบันการอนุรักษ์และบูรณะองค์ประกอบภายในวัดพระธาตุพนม รวมถึงองค์พระธาตุพนมได้รับการดูแลอย่างดี และแสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน ซึ่งถ้าจะให้เกิดผลต่อสภาพแวดล้อมที่ดีของวัด จึงควรพัฒนาองค์ประกอบเมืองอื่นๆ ที่จะเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับวัดและเหมาะสมกับเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน โดยยกตัวอย่างองค์ประกอบเมืองที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ดังนี้

1. พื้นที่ภายในวัดพระธาตุพนม

ปัจจุบันพื้นที่ภายในวัดธาตุพนมในส่วนที่เป็นเขตพุทธาวาส รวมถึงองค์ประกอบภายในวัดที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุตามที่กล่าวมาแล้ว ก็ได้รับการบูรณะและเก็บรักษาไว้อย่างดี ส่วนพื้นที่ที่เป็นส่วนบริการนักท่องเที่ยวภายในวัด มีการใช้พื้นที่ตั้งร้านค้าและจอดรถผู้ที่มานมัสการองค์พระธาตุ ทำให้พื้นที่ภายในวัดมีความแออัดและไม่เหมาะสมในการที่เป็นเขตสังฆาวาส ซึ่งสาเหตุดังกล่าวอาจสืบเนื่องมาจากการปรับปรุงพื้นที่ภายนอกวัดยังไม่สามารถเชื่อมต่อกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ จึงทำให้กิจกรรมต่างๆ ดังกล่าวต้องเข้าไปใช้พื้นที่ภายในวัดแทนพื้นที่ภายนอก ดังนั้นแนวทางการปรับปรุงพื้นที่ภายในวัดควรจะแยกส่วนกิจกรรมที่

ไม่เหมาะสมกับเขตสังฆาวาสออกไปจัดไว้ภายนอกวัด เช่นพื้นที่โล่งบริเวณหน้าวัด เป็นต้น

2. พื้นที่ตลาดเก่า (ตลาดลาว)

ในอดีตตลาดลาวเป็นตลาดหลักของชาวชุมชนธาตุพนม ที่มีกิจกรรมการค้าหนาแน่น เนื่องจากมีการเปิดจุดผ่อนปรนในบริเวณตลาด ซึ่งมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าจากประชาชนทั้งจากฝั่งไทยและลาว ต่อมาได้ย้ายจุดผ่อนปรนไปบริเวณสำนักงานเทศบาล ประกอบกับมีย่านการค้าใหม่เกิดขึ้น จึงทำให้กิจกรรมการค้าในตลาดลาวเริ่มซบเซาลงจนถึงปัจจุบัน

จุดเด่นของตลาดลาวคือตั้งอยู่บนถนนเส้นแกนหลักที่เป็นเส้นทางจากแม่น้ำโขงเข้าสู่วัดพระธาตุพนม และมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ ประกอบด้วยอาคารแถวชั้นเดียวและสองชั้นทอดยาวตามริมถนนทั้งสองข้าง โดยรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เป็นยุคช่างฝีมือชาวจีน รูปแบบโคโลเนียลและเรอโนไมท์พื้นถิ่น ซึ่งปัจจุบันอาคารทรุดโทรมลงมาก

แนวทางการปรับปรุงและฟื้นฟูกิจกรรมทางด้านการค้าที่ซบเซาของพื้นที่บริเวณนี้ อาจกระทำได้โดยการปรับกิจกรรมการใช้อาคาร (Adaptive Re-use) เพื่อใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่น รวมทั้งการปรับปรุงอาคารในเชิงอนุรักษ์ เพื่อรักษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมเดิมของพื้นที่ โดยพื้นที่ส่วนนี้จะต้องเชื่อมต่อทางกิจกรรมและส่งเสริมมุมมองที่ดีต่อวัดพระธาตุพนมด้วย

ภาพถ่ายบริเวณพื้นที่ตลาดเก่า (ตลาดลาว)

3. ชุมชนดั้งเดิมริมถนนพนมพนารักษ์

พื้นที่เมืองเก่าของชุมชนธาตุพนมที่ตั้งอยู่ริมถนนพนมพนารักษ์ เป็นองค์ประกอบเมืองที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ที่บอกเล่ารูปแบบทางสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้ โดยในสภาพปัจจุบันยังคงหลงเหลือรูปแบบอาคารที่เป็นอาคารไม้แบบพื้นถิ่น และมีอาคารรูปแบบโคโลเนียล ที่มีสภาพสมบูรณ์ แต่บางส่วนก็ได้มีการรื้อถอนและก่อสร้างอาคารรูปแบบใหม่ขึ้นมาทดแทน

แนวทางการพัฒนาพื้นที่บริเวณนี้ ควรมองประเด็นในด้านการอนุรักษ์ชุมชน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ของเมืองเก่าที่มีบรรยากาศเหมาะสมกับวัดพระธาตุพนม

ภาพถ่ายแสดงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมชุมชนริมถนนพนมพนารักษ์

4. พื้นที่โล่งหน้าวัดพระธาตุพนม

แนวทางการพัฒนาให้เป็นเขตปริมลทลของวัดเป็นหลักเพื่อให้เกิดกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากภายในวัดได้ รวมทั้งส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีต่อวัดพระธาตุพนม ในการใช้พื้นที่บริเวณนี้นอกจากจะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัดแล้วยังควรพัฒนาให้เป็นที่

รองรับกิจกรรมของเมืองที่เกี่ยวข้องกับประเพณี วัฒนธรรมและศาสนาด้วย เพื่อให้เกิดการใช้พื้นที่ที่คุ้มค่าและกิจกรรมที่เกิดขึ้นจะไม่รบกวนกิจกรรมภายในวัดพระธาตุพนม ส่วนพื้นที่ต่อเนื่องบริเวณหน้าตลาดสดเทศบาล ควรจัดพื้นที่เพื่อให้รองรับกิจกรรมในการท่องเที่ยวโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับวัดพระธาตุพนม ซึ่งนำเอากิจกรรมด้านการค้าและที่จอดรถภายในวัดพระธาตุพนมมารวมไว้ในพื้นที่นี้ เพื่อไม่ให้รบกวนกิจกรรมภายในวัด

ภาพถ่ายพื้นที่โล่งบริเวณหน้าวัดพระธาตุพนม

จากองค์ประกอบเมืองทั้งหลายที่ได้กล่าวมาเบื้องต้น เป็นเพียงตัวอย่างแนวทางการวางแผนพัฒนาเมือง ในแง่คิดของนักออกแบบชุมชนเมือง โดยมีจุดประสงค์หลักเพื่อให้เกิดการพัฒนาเมืองที่เหมาะสมกับบริบทและเอกลักษณ์เฉพาะของเมือง ซึ่งในการจัดทำแผนการพัฒนาเมืองนั้นคงต้องมียุทธศาสตร์ประกอบหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง รวมทั้งประเด็นต่างๆที่มากกว่าที่เสนอเช่น ด้านการควบคุมสภาพแวดล้อมเมืองทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เป็นต้น

บทสรุป

จากการศึกษาพัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ตำนานจนถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พบว่าองค์พระธาตุพนมมีความเกี่ยวพันกับประวัติศาสตร์ของภูมิภาคลุ่มน้ำโขงมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งมีทั้งยุคที่รุ่งเรืองและถดถอย

ตามสภาวะการของบ้านเมือง แต่เมื่อใดที่มีการบูรณะองค์พระธาตุพนม ก็จะมีความร่วมมือจากหลายชนชาติ หลายเมือง ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีในสังคมและศาสนาของผู้คนในภูมิภาคแถบนี้ ที่ล้วนแต่สันติสุข ร่วมมือกันโดยปราศจากความเดียดฉันท์ ไม่ว่าจะทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์และการเมือง

ร่องรอยที่หลงเหลือทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่ยังหลงเหลืออยู่ในเขตแดนพระธาตุพนม ซึ่งกินบริเวณกว้างตามชุมชนโดยรอบต่างๆ เช่น วัด เจดีย์ พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ซึ่งถ้าได้รวบรวม ศึกษา บูรณะและเผยแพร่ให้เกิดการเรียนรู้กับสาธารณะชนทั่วไป ก็จะเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญในระดับภูมิภาค ได้ชัดเจนมากขึ้นกว่าปัจจุบัน ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาพื้นที่ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ตามมา

การจัดตั้งชุมชนธาตุพนมที่มาจากการถวายเป็น ข้าโอกาส ที่คอยดูแลองค์พระธาตุนั้น เป็นการจัดตั้งชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะอย่างยิ่ง เนื่องจากวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม มีความเกี่ยวพันกับองค์พระธาตุทั้งสิ้น ถึงแม้ชุมชนในอดีตจะได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งในภูมิภาค ที่ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแตกกระจายไปบ้าง แต่ก็สามารถรวมตัวกันจัดตั้งเป็นชุมชนได้อีกครั้ง และผลจากการเคลื่อนย้ายผู้คนในภูมิภาคนี้ ทำให้ชุมชนธาตุพนมมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ได้แก่ชาวไทย-ลาว ชาวผู้ไทย ชาวญวน และชาวจีน ซึ่งแต่ละกลุ่มก็จะมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง แต่ทุกกลุ่มก็สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เนื่องจากมีองค์พระธาตุพนมเป็นศูนย์รวมจิตใจให้เป็นหนึ่งเดียว

พัฒนาการของเมืองธาตุพนม ที่ผ่านมายังคงเห็นองค์ประกอบของเมืองเก่าที่มีคุณค่า ที่บอกเล่าความเป็นมาของชุมชนได้เช่น พื้นที่ตลาดลาว ชุมประตู่โขง และชุมชนริมถนนพนมพนารักษ์ ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบเมืองที่มีเอกลักษณ์ ควรค่าแก่การรักษา เพื่อบอกเล่าความเป็นมาของเมืองและเหมาะสมกับความเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน

สำหรับบทความนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการด้านต่างๆของพระธาตุ วัด เมือง และผู้คน ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการวางแผนพัฒนาเมืองพระธาตุพนม เนื่องจากเป็นอัตลักษณ์ของเมืองที่จะเป็นแนวทางหลักในการพัฒนาเมือง เพื่อให้

องค์พระธาตุพนมที่มีความสำคัญระดับภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ยังคงบทบาทนั้นต่อไป ในอนาคต เพราะองค์พระธาตุพนมมีพัฒนาการในแต่ละช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกับผู้คน สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง มาโดยตลอด แต่สิ่งที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงคือ ความเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจของประชาชนในภูมิภาคแถบนี้ และพุทธศาสนิกชนทั่วไป ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้องค์พระธาตุพนม มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน และยังคงมีพัฒนาการร่วมกับชุมชนต่อไปอีกนาน

เอกสารอ้างอิง

- Arjham, Tossapon. (1999). *Kha-o-kard Phra Thatpanom Amphur Thatpanom Changwat Nakornpanom*. (In Thai) (The Servants of Thatpanom Pagoda in Thatpanom District Nakornpanom Province). n.p.
- Charoensupakul, Anuwit.(1989). *Phra Thatpanom* (In Thai) (Phra Thatpanom). 2nd ed. Bangkok: Kurusapa Press.
- Na Parknam, Nor (1986). *Kwaumpenma Khong Sthup Jadi nai Siam Prathet* (In Thai) (History of Buddhism Pagoda in Thailand). Bangkok: Mueng Boran Press.
- Pra thamarachanuwat (2008). *Urangka Nitan - Tamnam Phra Thatpanom* (In Thai) (Urangka Nitan - The Myth of Phra Thatpanom Pagoda). Bangkok: June Publishing.
- Prathep Rattanamolee. (1994). *Prawat Yore Phra Thatpanom* (In Thai) (The Short History of Phra Thatpanom Pagoda). 2nd ed. n.p.
- The fine Arts Department. (1979). *Jodemaihate Karn Burana Patisungkhong Phra Thatpanom*. (in Thai) (The Annals of Phra Thatpanom Restoration).Bangkok: Pikanet Press.

